

К. В. Смірнова, асистент

Одеський державний екологічний університет

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ФОНДІВ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Проаналізовано недоліки функціонування існуючих екологічних фондів, а також джерела їхнього формування; розглянуті перспективи створення екологічних банків; запропоновані деякі рекомендації зі створення й функціонування екологічних фондів і екологічних банків для поліпшення фінансування природоохоронних заходів.

Ключові слова: позабюджетний екологічний фонд, екологічний банк, екологічний лізинг, екологічний менеджмент і аудит, екологічне страхування.

Введення. У теперішній час в умовах складної економічної обстановки в державі, постійної недостатності й дефіцитності грошових ресурсів, фінансовий тягар чинить непосильний тиск на діяльність всіх суб'єктів господарської діяльності.

У той же час сформована критична ситуація в екологічній сфері вимагає негайного вирішення, тому що ставить під загрозу подальший розвиток і існування людства. У нашій державі це пов'язано, насамперед, зі значним зношуванням технологічного устаткування більшості підприємств, відставанням технологій, відсутністю інновацій і належного фінансування, що спричиняє подальше погіршення як якості навколишнього середовища, так і економічної складової розвитку держави.

У зв'язку із цим вбачається необхідним та доцільним переглянути механізм формування екологічних фондів як загальнодержавного, так і місцевого рівня. Екологічні фонди звичайно носять перерозподільний характер: кошти надходять від забруднювачів і їм же повертаються на конкретні природоохоронні заходи або йдуть на поліпшення екологічної обстановки в цілому. Існуюча трирівнева система збору й накопичення фінансових ресурсів на охорону навколишнього природного середовища не виправдовує себе й потребує термінового реформування.

Матеріали й методи дослідження. Метою цієї статті є розгляд та аналіз існуючого механізму формування екологічних фондів і рекомендації щодо реформування системи збору та накопичення фінансових ресурсів на охорону навколишнього природного середовища й створення на базі позабюджетних екологічних фондів екологічних банків.

Під час дослідження автором використовувались інструменти системного аналізу, метод порівнянь та аналогій. Джерелом інформації є вивчення ряду результатів наукових робіт вітчизняних вчених-економістів в галузі фінансування охорони навколишнього природного середовища.

Результати дослідження і їхній аналіз. На сьогоднішній день на рівні окремого регіону економічний механізм природокористування й природоохоронної діяльності працює лише в одному напрямку: у дохідну частину бюджету кошти надходять, а по видатковій його частині кошти на охорону природи практично не виділяються. Відсутня відповідальність підприємств-забруднювачів навколишнього природного середовища за багаторічні борги по екологічних платежах, а фондоотримувачів - за нецільову витрату коштів. Поширено практику використання коштів екологічних фондів на погашення заборгованостей за різними статтями, зокрема по заробітній платі. Звідси випливає необхідність у наступному:

По-перше, варто виходити з того, що формування екологічних фондів повинне здійснюватися на позабюджетному рівні, що дозволить чітко відслідковувати надходження й статті витрат цих коштів. В Україні при введенні плати за забруднення навколишнього середовища в 1990-1992 роках створювалися позабюджетні екологічні фонди [7]. Однак з 1996р. кошти позабюджетних фондів стали зараховуватися в бюджети різних рівнів і при цьому в основному виконували й продовжують виконувати функцію винятково поповнення статей дохідної частини бюджету. Наслідком цього виступає також той факт, що рахунки для акумулювання екологічних платежів скасовуються, повністю втрачається контроль за надходженням коштів та їхньою цільовою витратою.

Головна мета створення позабюджетних екологічних фондів - це формування незалежного від державного бюджету, централізованого фінансування природоохоронної діяльності. Кошти таких фондів повинні не замінити бюджетне фінансування, а доповнювати його.

По-друге, вбачається доцільним скоротити число таких фондів до необхідної й обґрунтованої мінімальної кількості - пропонується представити систему позабюджетних екологічних фондів у такий спосіб: національний екологічний фонд, 24 обласних екологічних фонди, екологічний фонд АР Крим і 5 місцевих екологічних фондів міст із населенням, що перевищує мільйон чоловік. Такий поділ на позабюджетні екологічні фонди обумовлений тим, що у великих містах концентрується значна частка як промислових підприємств, так і транспортних засобів, що потребує величезних фінансових ресурсів на вирішення екологічних проблем таких міст. Інші населені пункти треба, на думку автора, відносити до обласних позабюджетних екологічних фондів.

Така структура позабюджетних екологічних фондів дозволить найбільш оптимально підходити до вирішення екологічних проблем щодо їхнього фінансування, тому що дозволить укрупнити кошти, які акумулюються, внаслідок чого зросте масштабність проведення природоохоронних заходів. Приміром, тільки в одній Одеській області в 2001 р. існувало 34 місцевих цільових екологічних фонди, що не тільки ускладнювало відстеження руху фінансових ресурсів, але й обсяг цих коштів був настільки невеликим, що не дозволяв проводити які-небудь масштабні заходи щодо охорони навколишнього природного середовища [1].

По-третє, розподіл коштів у національний і регіональні позабюджетні екологічні фонди повинен здійснюватися в співвідношенні 30% і 70% відповідно.

По-четверте, підприємства-забруднювачі відраховують кошти у фонди залежно від свого фізичного місця розташування, а не юридичної адреси. Так, якщо підприємство-забруднювач має кілька філій у різних областях, то збори сплачуються в кожний з обласних екологічних фондів, а не до фонду тієї області, де перебуває головне виробництво.

По-п'яте, необхідно переглядати розміри відрахувань в екологічні фонди залежно від екологічного навантаження, яке чиниться підприємством на навколишнє природне середовище регіону. З цією метою пропонується ввести коефіцієнт екологічності території, до функції якого входило б урахування екологічної обстановки на певній території. Аналогічно, виникає необхідність при розподілі коштів на природоохоронні проекти з екологічних фондів і державного бюджету також враховувати сформовану на даний момент екологічну ситуацію в регіоні, а не за існуючою схемою: кількість населення → розмір коштів, що виділяються. Тому що на територіях екологічного лиха тривалість життя значно коротше.

Все перераховане вище дозволить підсилити контроль як над надходженням, так і над витратою фінансових ресурсів, як з боку державних органів, так і з боку громадських екологічних організацій.

Також варто забезпечити доступність, вірогідність та своєчасність одержання інформації про розробку, здійснення й фінансування екологічних програм і проектів, із правом громадськості брати участь у прийнятті рішень на стадії розробок.

Формування позабюджетних екологічних фондів можливо за рахунок:

- плати за природокористування;
- зборів за забруднення навколишнього природного середовища;
- штрафів за завдання збитків і порушення природоохоронного законодавства, причому не тільки за обсяги понадлімітних забруднень, що надходять у навколишнє середовище, але й за кожний день порушення;

- коштів екологічних податків;
- мит на ввезені екологічно несприятливі товари;
- коштів від екологічного страхування.

Аналогічні фонди існують у ряді західних країн - Болгарії, Чехії, Польщі, Угорщині, Словаччині й довели свою дієвість. Крім кредитів і позичок, вони надають субсидії на екологічну освіту, моніторинг, заповідну справу, проведення експертиз, розробку екологічних програм та інше.

На рис. 1 наведена схема формування ресурсів екологічних фондів різних рівнів.

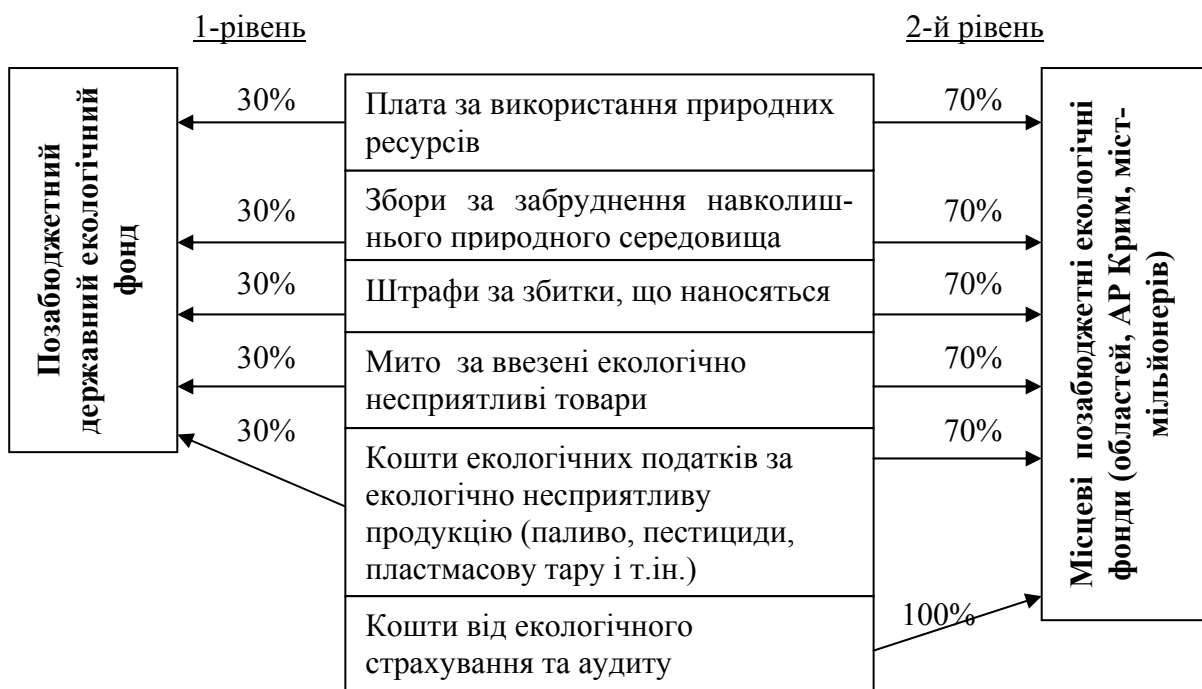

Рисунок 1 – Формування позабюджетних екологічних фондів – державного, обласних, АР Крим та міст із населенням понад мільйон чоловік.

Для створення сприятливих умов для розвитку екологічної індустрії в державі, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників і в той же час для поліпшення якості навколишнього середовища необхідно вживання наступних заходів:

- спеціальними фінансовими й кредитними важелями стимулювати виробництво екологічних товарів і розвиток сфери екологічних послуг;

- стимулювати ефективний попит на екологічну продукцію й послуги, насамперед політикою державних закупівель. Забезпечувати полегшений доступ підприємствам, що виробляють екологічну продукцію, до послуг, надаваних урядовими структурами; безпосередньо брати участь у маркетингу й демонстрації зразків екологічних технологій;

- сприяти «позеленінню» банків (наприклад, впроваджувати програми оцінки банками впливу проектів на навколишнє середовище або обліку необхідності інвестицій в охорону навколишнього середовища). Як відомо, розробка екологічного блоку питань є дуже важливою для одержання кредитів міжнародних фінансових інститутів, зокрема Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР);

- здійснювати постійні публікації інформації, яка містить дані про можливості для реалізації проектів природоохоронного призначення, зміни у природоохоронному законодавстві, перелік підприємств, що випускають екологічно чисту продукцію й надають екологічні послуги. Зокрема у Чехії, Угорщині, Польщі, Словаччині подібну інформацію можна одержати з «Довідника екологічного бізнесу», що видається регіональним екологічним центром для країн Центральної й Східної Європи;

- створювати спільні екологічні підприємства із західними компаніями й поліпшувати експортні можливості: місцеві компанії краще знайомі з умовами й правилами місцевих ринків, а закордонні - більше досвідчені в області маркетингу й менеджменту, мають більший доступ до фінансових ресурсів і сучасних технологій.

У теперішній час у силу реалій перехідного періоду не одержало поширення саме ринкове стимулювання екологобезпечної діяльності: методи купівлі-продажу прав на забруднення, створення екологічних банків, банків емісій і т.ін. [8].

Так, на Заході позабюджетні екологічні фонди, крім усього іншого, здійснюють діяльність з кредитування екологічних заходів. У нашій державі створення окремої мережі екологічних банків є актуальним.

Частину коштів екологічних фондів доцільно направляти на виконання регіональних заходів, що попереджають негативний вплив на навколишнє природне середовище або компенсацію його наслідків. У той же час вільна частина коштів повинна надаватися підприємствам у кредит на виконання природоохоронних заходів [2].

Виникає необхідність більш детально зупинитися на ідеї формування мережі екологічних банків на базі позабюджетних екологічних фондів місцевого рівня. Під екологічним банком у цьому випадку варто розуміти фінансову установу, що здійснює фінансові послуги із кредитування, прийому депозитів, лізингові послуги, послуги аудита й страхування винятково природоохоронних проектів і програм на особливих пільгових умовах.

Згідно визначення екологічний банк - це державна або комерційна установа для залучення й накопичення додаткових фінансово-кредитних ресурсів на реалізацію програм і заходів у сфері використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. Комерційні екологічні банки утворюються шляхом добровільного об'єднання пайових (акціонерних) внесків певної частини коштів господарюючих суб'єктів, громадських організацій, товариств і фондів, власних коштів окремих громадян [5].

Необхідність формування подібних установ є очевидною. В сучасних умовах одержати кредит у звичайних комерційних банках на реалізацію природоохоронного проекту на підприємстві проблематично, що пов'язано зі складністю точної вказівки строків окупності подібних проектів; високим рівнем кредитних ставок, що ускладнює повернення коштів; строки повернення кредиту жорстко регламентовані; існують

значні ризики. Створення ж мережі екологічних банків повинно мати ряд переваг, таких як:

- більш низькі процентні ставки - на рівні 4-5% річних, що більш ніж в 2 рази нижче звичайних банківських процентних ставок;

- за рахунок екологічного банку можна здійснювати екологічний лізинг, засоби від якого також зараховуються на рахунки банку;

- на базі екологічних банків пропонується створити відділи екологічного аудиту на більш пільгових умовах, ніж у звичайних комерційних фірмах з надання послуг екологічного аудиту. Наприклад, при оформленні кредиту на проведення на підприємстві природоохоронних заходів або заходів щодо впровадження екологічно чистих технологій проведення екологічного аудиту буде здійснюватися на безоплатній основі. У випадках, коли підприємство просто вирішило провести екологічний аудит своєї діяльності (наприклад, у випадку надання інформації для залучення іноземних інвесторів), вартість подібних послуг повинна бути нижче, ніж у комерційних фірм.

- формування фінансових ресурсів екологічного банку здійснюється за рахунок постійних обов'язкових щомісячних відрахувань із позабюджетних екологічних фондів областей, АР Крим або міст із населенням понад мільйон чоловік у розмірі 30-50%; прибутку підприємств; коштів від екологічного страхування; коштів від послуг із проведення екологічного аудиту, коштів, що надходять у результаті операцій екологічного лізингу (рис. 2).

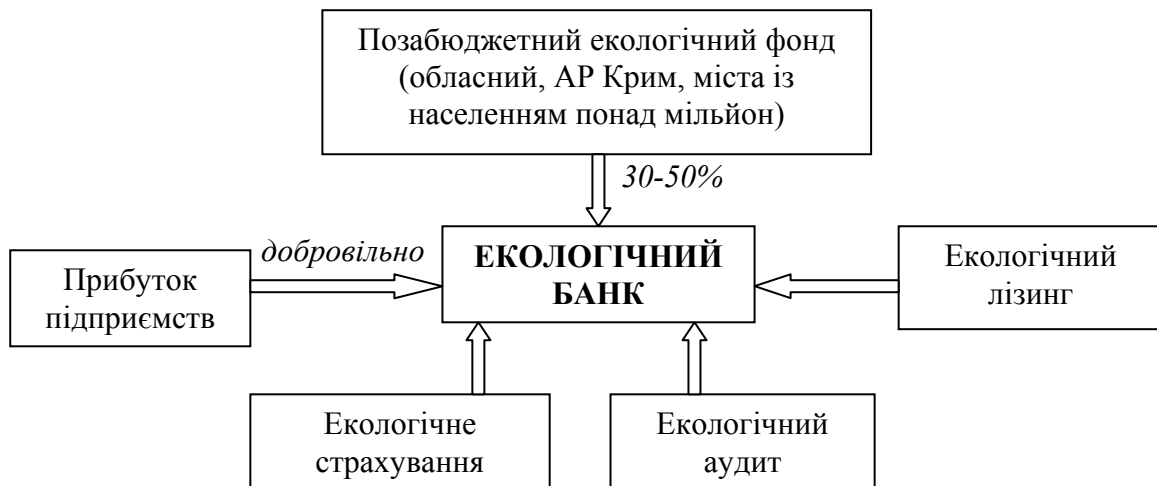

Рисунок 2 - Формування ресурсів екологічного банку.

Перевага банківського кредитування в порівнянні з бюджетним полягає в дотриманні принципів платності й зворотності надаваних коштів, що повинно стимулювати винятково цільове використання кредитів і мінімальні строки проведення природоохоронних заходів. У той же час держава надає банку-кредиторові податкову пільгу (зниження податкової ставки на дохід) і тим самим стимулює розвиток подібних банків [4]. Крім того, підприємство може гарантувати виплату кредиту з власного екологічного фонду, який у свою чергу може формуватися у вигляді окремого рахунку в екологічному банку.

Створення екологічного банку спрямовано на виконання ряду функцій [9]:

- акумуляція й мобілізація тимчасово вільних коштів суб'єктів природокористування й зацікавлених осіб на екологічні цілі;

- взаємне кредитування господарських суб'єктів, екологічно й технологічно пов'язаних у межах території;
- фінансування природоохоронних заходів;
- екологічне страхування суб'єктів господарювання й населення;
- екологічне кредитування суб'єктів господарювання;
- переливання коштів у найбільш екологічно ефективні види діяльності;
- надання послуг екологічного аудиту.

Кредити екологічних банків повинні надаватися на пільгових умовах, що буде стимулювати залучення клієнтів. Пільгові умови можуть виражатися в різних формах:

- зменшення відсотків по кредиту;
- можливість подовження строків повернення кредиту;
- у випадку виконання кредитної угоди, зокрема зниження або стабілізації обсягів викидів (скидів, відходів), які надходять у навколишнє середовище за період кредитування (рік або більше, залежно від складності природоохоронного проекту), організації повторного використання відходів виробництва й т.ін., сам кредит може бути погашений, а до виплати залишаються лише відсотки по ньому. У випадку ж невиконання умов кредитного договору по закінченню строку кредитування сума кредиту повертається в повному обсязі [2,6];
- у випадку оформлення кредиту здійснюється страхування екологічного ризику зі зниженим розміром страхової суми;
- надання лізингових послуг на пільгових умовах – більш низька ціна устаткування, що здається в лізинг; занижені процентні ставки й т.ін., що дозволило б підприємствам без збільшення капіталовкладень створити всі передумови для впровадження ресурсозберігаючих і безвідхідних технологій, а також структурної перебудови виробництва у зв'язку зі становленням ринкової економіки [3].

Висновки. Виходячи із усього вищенаведеного, в умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів створення позабюджетних екологічних фондів і на їхній базі екологічних банків може стати важливим елементом фінансової підтримки підприємств-забруднювачів.

Діюча система формування екологічних фондів ускладнює процес відслідковування руху грошових ресурсів. Величезна кількість вказаних фондів сприяє розпорошенню грошових ресурсів та відсутності можливості проведення масштабних природоохоронних заходів. Створення позабюджетних екологічних фондів в сучасних умовах є актуальною необхідністю. Кошти цих фондів повинні доповнювати державне фінансування природоохоронної діяльності, що на сьогоднішній день не виконується – грошові кошти, що надходять в доходну частину бюджету, витрачаються на першочергові напрямки, які не мають нічого спільного із природоохоронною сферою.

Практика ряду закордонних держав показує, що створення позабюджетних екологічних фондів є ефективним засобом інвестування природоохоронної діяльності. Пропонується на базі позабюджетних екологічних фондів створити мережу екологічних банків, які виконували б наступні послуги: кредитування природоохоронних заходів, екологічне страхування та аудит, екологічний лізинг та інші. Перевагами подібних банків є: пільгові процентні ставки за кредитами, можливість подовження строків повернення кредиту, списання частини суми

кредитування у випадку виконання вказаних у кредитній угоді умов щодо скорочення негативного впливу на навколишнє середовище, пільгові умови екологічного лізингу та інше.

Список літератури

1. Буркинський Б.В., Ковальова Н.Г., Ковальов В.Г. Менеджмент природоохоронної діяльності. – Одеса: ОДЕКУ, ІПРЕЕД НАН України, 2004. – 110с.
2. Веклич О. Совершенствование экономических инструментов экологического управления в Украине.// Экономика Украины. – 1998. – №9. – с.65-74
3. Галушкина Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 280с.
4. Глушкова В.Г., Макар С.В. Экономика природопользования: Уч. пособие. – М.: Гардарики, 2003. – 448 с.
5. Екологічне підприємництво: Навчальний посібник/ В.Я. Шевчук, Ю.М.Саталкін, В.М.Навроцький та ін. – К.: Мета,2001. – 191с.
6. Захаринский Ю.Н. О повышении эффективности природоохранных мероприятий на региональном уровне”// Обзор. информ. / ВИНТИ. Сер. Экономика природопользования. - 2004. - № 4. - с. 36–40
7. Пилипчук Н., Колмакова В. Роль экологических фондов в период перехода к рыночной экономике // Экономика Украины. – 1998. - №2. – С.73-79.
8. Рассадникова С.И. Современная инвестиционная политика: предпосылки экологизации. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2004. – 208 с.
9. Христенко С., Харичков С., Шлыкова Н. Экологический банк как важнейшее звено в системе управления охраной окружающей среды // Экономика Украины. – 1994. - №9. – С.91-92.

Проблемы и перспективы формирования экологических фондов и экологических банков в Украине. Смирнова К.В.

Проанализированы недостатки функционирования существующих экологических фондов, а также источники их формирования; рассмотрены перспективы создания экологических банков; предложены некоторые рекомендации по созданию и функционированию экологических фондов и экологических банков для улучшения финансирования природоохранных мероприятий.

Ключевые слова: внебюджетный экологический фонд, экологический банк, экологический лизинг, экологический менеджмент и аудит, экологическое страхование.

Problems and prospects of formation of ecological funds and ecological banks in Ukraine. Smirnova K.

The lacks of functioning of existing ecological funds, and also sources of their formation are analyzed; the prospects of creation of ecological banks are considered; some recommendations for creation and functioning of ecological funds and ecological banks for improvement of financing of nature protection measures are offered.

Key words: non-budget ecological fund, ecological bank, ecological leasing, ecological management and audit, ecological insurance.